

УДК 811.512.154:8.362

АКМАТОВА Б.И.

*Ж. Баласагын атындагы КУУ,
Бишкек*

АКМАТОВА Б.И.

КНУ им. Жусупа Баласагына, Бишкек

АКМАТОВА В.И.

J.Balasagun KNU, Bishkek

**ЭЛ АРАЛЫК МАМИЛЕЛЕР АДИСТИГИНДЕГИ
СТУДЕНТТЕРГЕ КЫРГЫЗ ТИЛИН ОКУТУУДА ИШ
КАГАЗДАРЫНЫН ҮЛГҮЛӨРҮНҮН
СТИЛИН КАЛЫПТАНДЫРУУ**

**Формирование стиля образцов деловых бумаг в изучении
кыргызского языка у студентов по специальности
международные отношения**

**Restoring the style of samples of business papers on the study
of the Kyrgyz language to students in the specialty of
international relations**

***Аннотация:** Бул макалада иштиктуу стилдин расмий колдонулушу, анын бвлунушу каралып, дипломатия жонундо тушунук берилет жана кыргыз тилиндеги дипломатиялык стилдин өзгөчөлүктөрү иликтееге алынат.*

***Аннотация:** В этой статье исследуются особенности дипломатического стиля кыргызского языка.*

***Annotation:** This article explores the peculiarities of the diplomatic style of the Kyrgyz language.*

***Түйүндүү сөздөр:** дипломатиялык мамиле, дипломатиялык чөйрө, расмий-иштиктуу стиль, дипломатиялык каттар, кептик улгулөр.*

Ключевые слова: дипломатические отношения, дипломатическая среда, официально-деловой стиль, дипломатические письма, речевые модели.

Key words: Diplomatic relations, diplomatic environment, official and business style, diplomatic letters, speech models.

Санариптик технологиялар жана дүйнөлүк маданияттардын ааламдашуу заманында тилди сүйлөшүү чөйрөсүнө багыттап окутуу бугунку кунде тил уйрөтүү методикасында өтө актуалдуу болууда. Тилди окутууда стилге кайрылып кетпей коюуга болбойт. Стил - бул езу эле айтып тургандай, кептин белгилүү бир максатка жана пикир алмашуунун чөйрөсүнө ылайыкташуусу. Пикир алмашуу чөйрөсү бир эле улуттун ичинде эмес, ар турдуу элдер менен мамиле тузууда да ар турдуу багытта болот. Мисалы, чет елкелүктөр менен илимий, керкем-адабияттык, расмий, турмуштук ж.б. чөйрөлөрдө баарлашууга туура келет. Булардын баарынын максаттары ар башка болгондуктан, кептеги тил каражаттарынын тандалыштары жана алардын өз ара белунуштуруу да бирдей болбойт. Мына ушул ири өзгөчөлүктөр стил деп саналат.

Жалпы тил илиминде стилдин түрлөрү теменкүлөр: оозеки сүйлөшүү стили, керкем стил, илимий стил, публицистикалык стил, расмий-иштиктүү стил.

Иштиктүү стил расмий жагдайда билдируу, маалымдоо үчүн колдонулат. Аны теменкүдөй кылып белуштурууга болот:

- 1) укуктук-ченемдик документтердин, мыйзамдардын тили;
- 2) административдик-укуктук ишмердүүлүктө кездешкен иш кагаздарынын стили (буйрук, жарлык, тескеме, протокол ж.б.);
- 3) расмий сүйлөшүүлөрдү жүргүзүүнүн тили.

Иштиктүү стил иш кагаздарынын бардык түрлөрүн тариздегеге негиз болот. Ошондой эле расмий-иштиктүү стил - мамлекеттик-жарандык жана муниципалдык, укуктук, дипломатиялык чөйрөлөрдө оозеки да, жазуу да формасында колдонулат. Мунун баары дипломатиялык

катнаштарда административдик-укуктук мамилелерди жанге салат.

Расмий иштиктиуу стилге речтик улгулер, сездердун, сез айкаштарынын жалпыга бирдей таанылган жана кабылданган формалары, материалдын стандарттуу баяндалышы, татаал кыскартылган сездердун колдонулушу ж. б. кебуреек мунездуу.

Расмий-иштиктиуу стилди ар бир иш чейресуне карап, аларды стиль алдындагы турлерге белууге болот. Бул макалада биз дипломатиялык стилдин езгечелуктерун карап керебуз.

Дипломатия - бул эл аралык келишпестиктерди тынчтык каражаттары менен чечуунун искусствосу. Ошондой эле дипломатия - бул эл аралык мамилелерге гармониялуу таасирин тийгизуучу, белгилуу бир эрежелердин жана салттарга баш ийген техника жана чеберчилик.

Дипломатиянын тили - эки башка тушунукту билдируу учун колдонулган айтым. Биринчиден, бул тил, ал тилде расмий дипломатиялык катнаштар жургузулет жана эл аралык келишимдер тузулет. Экинчиден, бул жалпыга бирдей кабыл алынган дипломатиялык сездуктун курамын тузген атайын терминдердин жана фразалардын жыйындысынан турат.

Азыркы учурда расмий дипломатиялык катнаштарды бирдей жургузуучу жана эл аралык келишимдерди тузууде милдетуу бирдиктуу бир тил жок. Бирок тарыхта француз тили бирдиктуу дипломатиялык тил катары кабылданып келгендиги боюнча фактылар бар.

Азыр акырындап тилдердин тендиги принциби бекемделип келатат. Сейрек учурларда гана айрым мамлекеттик органдар тарабынан дипломатиялык документтер, анын ичинде кат жазышуулар ездерунун эне тилдеринде жургузгендугу да кездешет.

“Дипломатиялык тил” тушунугунун экинчи мааниси атайын терминдердин, айтымдардын, дипломатиялык

лексикондун жыйындысы катары кабылданат. Мисалы: “арбитраждык териштируу”, “нота”, “вето” ж.б.у.с.

Дипломатиялык документтердин стили, анда кездешкен стиль Х.Вильднердин “Дипломатия техникасы” эмгегинде кенири берилген.

“Дипломатиялык стиль, - деп жазат Х.Вильднер, - биринчи кезекте женекей жана айкындыгы менен айырмаланат. Бул жерде сездү тандоодо женекейлуктун классикалык туру колдонулуп, ошол учурда гана ылайыктап тандап алуу чеберчилиги”.

Дипломатиялык терминология саясий-социалдык байланыштар менен карым-катнаштар женунде мамлекеттин накта маалыматтарды жыйноо, кабыл алуу, иштеп чыгуу, жеткируу иши менен тыгыз байланышта журет.

Азыркы учурда дипломатиялык кызматтын масштабы уламдан улам кенее баштады: мамлекет, екмет башчыларынын расмий жолугушуулары, саммиттер, ЕАЭБ биримдиги ж.б. уюмдардын ортосунда туруктуу байланыштар кунден-кунге жанданууда.

Ар бир тил езунун сездук корундагы дипломатиялык терминдерди ез жолу менен калыптандырып, лексика-грамматикалык езгечелуктерун сактоодо.

Дипломатиялык сездердун негизги лексика-грамматикалык езгечелуктерун теменкудей топтоштурууга болот: жалпы элдик лексикадагы орду, алынган сездердун маанисинин тарышы же кенейиши, синонимдик, антонимдик касиеттери, дипломатиялык тушунукту билдируу касиети ж. б. Атап айтсак, *элчи, баш консул, дипломатиялык иммунитет, дипломатиялъцк корпус, өзгөчө тапшырма жуктелген элчи, эл аралык байланыш, тышкы соода, учунчу елке, енвктеш влкелвр* ж.б.

Ушул жерден *енвктеш* сезун алсак, буга чейин анын мааниси улуттук оюндарда кенири колдонулуп келген. Кийинчерээк *шериктеш* сезу *Коз Карандысыз Мамлекеттердин шериктештиги* деген термин менен кебуреек активдешкен. Ал эми азыр *енвктеш влкелвр* деген

сез Бажы биримдигинен кийин ете активдеше баштагандыгын керууге болот.

Дегеле, дипломатиялык чейреде дипломатиялык документтерди жургузе билуу езунче искусство болуп саналат.

Дипломатиялык документтер - бул расмий документтер, “мамлекеттик кагаздар” болуп саналат. Дипломатиялык документтерде стилистикалык жактан такталып, фразалардын музыкалуулугу эмес, анын берилген маселе боюнча мамлекеттик саясаттын маанисин, так позициясын билдирген суйлемдеру, мазмуну менен абсолюттук турде дал келгендиги боюнча айырмаланып турат.

Дипломатиялык тексттерде ыраазычылык билдируу ички сезимдерди езгече баса белгилеп керсетуу орун алган. Мисалдардан карап керелу.

“... Демократиялык езгеруулерду жасоо жана рынок мамилелерин внуктуруу боюнча биздин аракеттерибизге колдоо квузвзвну учун Фуанциянын вквтунв жана элине ыраазыбыз”. (03.03.2017 КР Президента А.Атамбаевдин Франция менен дипломатиялык мамилелердин тузулгенунун 25 жылдыгына байланыштуу куттуктоо телеграммасы).

“Биздин влквлр ортосунда дипломатиялык мамилелердин орногонуна 25 жыл толгон жылы Сизди куттуктоо мен учун ввзвчв жагымдуу” (09.11.2016, Президент А.Атамбаевдин Дональд Трампты АКШ Президенти кызматына шайланышы менен куттуктаган телеграммасы).

“К,азацстан мен Сербия арасындагы вэ ара карым-цатынастыц дамып келе жатканына куаныштымын”. (04.04.2017, Казакстан Республикасынын Президенти Н.Назарбаевдин Александр Вучичке Сербия Республикасынын Президенти болуп шайланышына байланыштуу куттуктоо телеграммасы).

Булардан тышкары жогорку бийликтеги кызмат адамдарынын жеке салымдарын белгилеп экспрессивдуу-эмоционалдуу кылып керсетуу салттуу керунуш болуп калган. Алсак:

“В последнее время отношения между нашими странами приобретают всё более динамичный и содержательный характер. В этом - Ваша немалая личная заслуга.” (РФнын мурдагы президенти Д.Медведевдин австралиянын премьер-министри Джулии Гиллардга юбилейине женеткен куттуктоосу).

“Мен Сиздин иштеги кажыбаган аракетчилдигиңизди, анын ичинде былтыр октябрь айындагы экономикалы кызматташтык боюнча вкметтвр аралык комиссиянын Экинчи отурумун вткврругв кошкон зор салымыңызды жогору баалайм.” (31.01.2017, КР Президенти А.Атамбаевдин Корея Республикасынын Президентинин милдетин аткаруучу Хван Ге Анга женеткен куттуктоо телеграммасы).

“Биздин мамлекеттер ортосундагы достук кошуналык жакын мамилелерди чындоого жана арттырууга Сиздин жеке салымыңыз баа жеткис.” (05.10.2016, КР Президенти А.Атамбаев Тажикстан Президенти Эмомали Рахмонду туулган куну менен куттуктоо телеграммасы) ж.б.

Дипломатиялык иштерде экспрессивдуу-эмоционалдуу компоненттин мааниси абдан чоц. Ал дипломатиялык лексиканын позитивдуу коннотациялары, создеру менен коштолот. Аларда “азыркы учурдун жана келечектин баасы жогорку баскычка чыгарылат. Ошондой эле эки тараптын тец канааттануусуна жогорку баалар берилет. Мисалы:

“Мен ишенем, бугунку жолугушуу биздин достук иш-аракеттерибизге кошумча импульс берет.”

“Биздин суйлвишуулер кыргыз-пакистандык кызматташууну бардык тармактар боюнча жандандыгууга жаны импульс берет деп ишенимдуулук менен айткым келет.”

“Ар кыл багыттардагы эки тараптуу мамилелердин вьнугушунв кубаттуу түүткү берет. ” ж. б.

“... Кыргыз-тажик кызматташтыгынын мындан ары ийгиликтүү вьнугушү Сиздин жеке квиул бурушуууз зор аракетиниз менен ажырагыс экенине теуең ишенем.” (05.10.2016, КР Президента А.Атамбаев Тажикстан Президента Эмомали Рахмонду туулган куну менен куттуктады) ж.б.

Бугунку кунде дипломатиялык катнаштарда тилдик стандарттын - айтымдардын, сез тизмектеринин бар экендигин айтууга болот. Анткени буларсыз дипломатиялык документтерди элестетууге болбойт. Бул даяр стандарттар документти даярдоо убакытты да унемдееге шарт тузет. Мындай сездердун арасына *конструктивдуу диалог, жогорку децгээлде, туруктуулуктун кызыкчылыгын кездее, элдин жыргалчылыгы учун ж. б.у.с. создерду кошууга болот.*

Булар менен катар документтердин сонунда жеке каалоолор менен бирге елкеге, элге карата бири-бирине жакшы тилектерди айтуу менен жыйынтыкталат. Мисалы:

“Президент Алмазбек Атамбаев Президент Пак Кын Хеге чыц ден соолук, бакыт-таалай, бакубаттык жана мамлекеттик ишине чон ийгиликтерди, ал эми дос Корея Республика элине тынчтык менен гулдоп осуунун каалады.” (3.10.2016)

“Президент Алмазбек Атамбаев Германия Федеративдуу Республикасынын Федералдык Президенти Иоахим Гаукка Германия Федеративдуу Республикасынын Федералдык канцлери Ангела Меркелге чыц ден соолук жана мамлекеттик ишине ийгиликтерди, ал эми дос герман элине бакубаттык менен гулдоп осуунун каалады.” (3.10.2016)

“Алмазбек Атамбаев Си Цзинъпинге чыц ден соолук, бакыт-таалай жана мамлекеттик ишинде ийгиликтерди, ал эми Кытай Эл Республикасынын дос элине тынчтык менен гулдоп вьнугууну каалады.” (01.10.2016)

Жыйынтыктап айтканда, эл аралык мамилелер адистигиндеги студенттерге кыргыз тилинен сабак берүүдө грамматикалык материалдар менен дипломатиялык кептин кыргыз тилиндеги формалары менен кошо үйрөтүү алардын келечегине, ишине жакшы таасирин тийгизет деген ойдобуз.

Пайдаланылган адабияттардын тизмеси:

1. Казарцева О.М. Культура речевого общения; теория и практика обучения: Учебное пособие. – М., 2001.
2. <http://www.akorda.kz/ru>
3. <http://www.president.kg>
4. Джон Вуд и Жан Серре. Дипломатический церемониал и протокол. –М., Прогресс, 1976.
5. Попов В.И. Современная дипломатия. Теория и практика – М.: Научная книга, 2000. – 573 с.
6. Холопова Т.И., Лебедева М.М. Протокол и этикет для деловых людей. –М., ИНФРА-М, 1995.

Рецензент: Мусаева В.И. – педагогика илимдеринин доктору, И.Арабаев атындагы КМУнун профессору.